

gång på gång går det att ifrågasätta källornas relevans och de många slutsatsernas rimlighet. Den återkommande och obekräftade premisen, att Swedenborg upptogs till frimurare i London, liksom förekomsten av svenskt frimureri under 1710-talet, stannar till exempel vid djärva orsakssamband utan underbyggnad i primärkällor.

Författarens allmänna ämnesavgränsning, "a study of the role of esoteric intelligence in exoteric politics" (s. xvi), antyder indirekt den genomgående diskussionen om hur vi skall förstå synen på rationalitet under det "upplysta" 1700-talet. Keith Schuchard belyser mångtydigt hur en hermetisk-kabbalistisk tradition anammas av såväl Swedenborg som frimurarna och hur den kombineras med eller verkar parallellt med vetenskapliga metoder, allt i sökandet efter vad man uppfattar som Guds uppenbarelse i världen. Ett av många exempel är när Swedenborg föreställer sig att en magnetisk aura kan avslöja var en gruva bäst kan utgrävas, detta efter att ha läst Pierre de Vallemonts *Physique occulte* från 1693. En liknande visionär vetenskap utövades av många: Carl von Linné, Immanuel Kant, Johann Caspar Lavater, Johan Wolfgang von Goethe, och representerar det förmoderna 1700-talets dubbelbottnade vetenskapsideal.

Var Swedenborg en hemlig politisk agent? I samtida korrespondens, politiska texter och ekonomihandlingar söker Keith Schuchard svaren bakom påståendet att Swedenborg som underrättelseman tjänade hattarnas frankofila och jakobitiska utrikespolitik, genom att samtidigt belysa Swedenborgs politiska, religiösa och finansiella aktiviteter under sina resor. Swedenborgs hemliga diplomatiska uppdrag – övergripande att verka för Karl Edward Stuarts sak – skall även ha färgat honom som naturvetenskapsman och kristen mystiker, genom delaktighet i esoteriska nätverk som influerade såväl hans politiska som religiösa föreställningsvärld. Trots stöd i hittills okända och outforskade handskrifter från en rad europe-

iska arkiv – i sig ett forskningsresultat – redovisar inte Schuchard en källbehandling som styrker tesen, varför slutsatserna om Swedenborgs spionage förfaller fiktiva.

Den verkliga styrkan i framställningen är hur Schuchard åskådliggör utvecklingen av den storpolitiska scenen, hur hon sätter in Swedenborgs liv liksom hans vetenskapliga och religiösa författarskap i en större kontext. Det bestående intrycket ger de insiktsfulla exposéerna över storpolitiken liksom de kapitel som belyser hur Swedenborg utvecklades genom samspelet mellan sina engagemang som vetenskapsman, bibeltolkare, mystiker.

Marcus Willén

Karin Sennefelt, *Politikens hjärta: medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm* (Stockholm: Stockholmia förlag, 2011). 334 s.

Karin Sennefelts bok *Politikens hjärta* präglas framför allt av det hon själv kallar "perspektivet av en vardagens politik". Liksom i hennes avhandling *Den politiska sjukan* (2001) är det politisk kultur som behandlas, med betoning på miljöerna runt politikens egentliga arena, som vid den här tiden var den närmast enväldiga riksdagen. Vi möter riksdagsmännen på krogen, på torget och (bokstavligen) i rännstenen. Sennefelt vill förflytta forskningens fokus från en begränsad elit till "en mångfald av aktörer" och från exceptionella händelser till politikens vardag. Källmaterialet är varierat, men utgörs till stor del av rättsligt material: alltifrån vardagsfall rörande misshandlade riksdagsmän till den politiska processen mot Christopher Springer (1747).

Politikens självklara hjärta i frihetstidens Sverige var staden Stockholm. Som riksdagsort blev huvudstaden allt mer självklar under 1700-talets lopp. Samtidigt var den ifrågasatt. Stockholm representerade Staden, som

i tidens föreställningsvärld var ett fördärvets näste och en motsats till den enkla och hederliga Landsbygden. Staden präglades av korrup­tion, lyx, konspiration och ambition. Landet å andra sidan kännetecknades av lugn, hälsa, frihet och oskuld. "I staden äro vi män; på landet barn", skrev Carl Gustav Tessin. Helt gripen ur luften var denna arkadiska föreställning inte. Det fanns också en kritik av Stockholm som sannolikt var mycket välgrundad. I huvudstaden kunde ledamöter påverkas alltför mycket, menade man, på grund av närheten till ämbetsverken och till utländska diplomater. Det gjordes också försök att bryta mönstret. Norrköping fick stå värd för riksdagen 1769, men det hela fungerade så dåligt (det var svårt att ens ordna husrum åt alla riksdagsmän) att man efter några månader helt enkelt flyttade tillbaka till Stockholm.

Stockholm var alltså entydigt Sveriges politiska centrum och Sennefelt går vidare och undersöker enskilda platser funktion i det politiska spelet. Riddarhuset var naturligtvis på många sätt den viktigaste av alla Stockholms politiska rum, men också riddarhustorget spelade en framskjuten roll i spelet kring riksdagspolitiken. Det var hit man gick för att höra det senaste, för att värva röster eller för att läsa pamfletter och paskiller bland det som spikades upp på det provisoriska plank som på grund av en planerad tillbyggnad under lång tid omgärdade byggnaden. Sennefelts undersökning ger också slående inblickar i hur skarpa gränserna i det politiska rummet kunde vara. De offentliga, exklusiva och hemliga rummen låg bokstavligen vägg i vägg. Allmänheten hade tillgång till själva riddarhusbyggnaden, men inte till riddarsalen på andra våningen, eller sekreta utskottets rum i bottenplanet.

Karin Sennefelt söker inte bara nya perspektiv på frihetstidens politik, hon omvärderar också gamla sanningar. Hon tar tydligt ställning mot (bland annat) två etablerade uppfattningar om perioden. Det gäller för det första partierna. Beteckningarna "hatt" och

"mössa" var enligt författaren inte av större betydelse än "andra tänkbara faktorer såsom social ställning, geografisk hemvist, nätverksrelationer eller personlighet." (s. 18) För det andra vill hon ge en ny beskrivning även av de politiska nätverk vilka hon, i likhet med flera andra forskare under senare år, vill tillskriva en minst lika viktig roll som partierna. Sennefelt ger exempel på hur tillfälliga de politiska kontakterna som styrde huvudstadens politiska liv under riksdagarna kunde vara: ett dryckessällskap som slöt sig samman för en kväll. Det rörde sig alltså inte bara om generationslånga patron och klientrelationer eller släktband. Likaså betonar hon den regionala anknytningen som grund för politiska kontakter även över ständsgränserna, där det gemensamma ursprunget kunde skapa en uppfattning om gemensamma intressen. Över huvud taget menar författaren att oberoende och självständighet ännu inte var avgörande egenskaper hos den ideala politikern. Vid 1700-talets mitt var politiken i stället fortfarande baserad på grupplojaliteter. Ett agerande utifrån en personlig övertygelse om politikens innehåll, något som i dag skulle betraktas som ett uttryck för en stark personlig integritet, var illa sett. Även i andra avseenden presenterar *Politikens hjärta* en bild av frihetstiden som skiljer sig från den vedertagna. De kaffehus som länge förklarats vara födelseplats för den nya offentligheten, framställdes, som Sennefelt visar, i tidens litteratur också som platser för den *oseriösa* politiska diskussionen, som fördes av sprätthökar och kannstöpare. Enligt Sennefelt var ett relativt måttligt intag av alkohol av stor betydelse för skapandet av 1700-talets medborgare och hon tar bland annat upp de allestädes förekommande patriotiska skålarna och dryckesvisorna. Middagsbjudningar förefaller ha varit av stor betydelse för de informella politiska förbindelserna. Inte undra på då att ryske ambassadören Korff klagade på att ingen kom på hans bjudningar, samtidigt som den franska legationens tillställningar gynnades.

Ytterligare ett av de centrala forskningsproblem Sennefelt tar tag i rör utvecklingen av medborgarbegreppet. Det är känt sedan tidigare att själva ordet medborgare började användas på svenska först vid 1700-talets mitt, då det naturliga fram till dess var att tala om undersåtar. För Sennefelt är det den praktiska manifestationen av ett medborgarideal som står i fokus och inte begreppets historia. Politiken var, menar Sennefelt, i sin kärna fortfarande en adlig syssla, tydligt knuten till kriget: "Krigaroffret var i första hand adelns prerogativ. Det är just där – i människans allra innersta, i blodet och hjärtat – som politiken fann [sic] ett exklusivt reservat under frihetstiden." (s. 267) Kraven på bönders politiska dygder var små i jämförelse med ståndspersoners medborgerliga ideal. De förväntades endast ha de mest basala kunskaper om till exempel regeringsformen. Det fanns visserligen många varianter av medborgarideal, och inte ett enda, menar Sennefelt. Men adeln var "på något sätt [...] mer kvalificerade medborgare".

Den stora förändringen i Sennefelts studie, som ägde rum efter 1700-talets mitt, var de ofrälse ståndens politiska offensiv. Denna märktes lika mycket i hur bönder och borgare började delta i det politiska livet ute på stadens gator som på riksdagen. Även bönder mobiliserade politiskt stöd genom bjudningar och krogsmankomster. Detta mötte motstånd och det ledde till och med till rättsprocesser mot så kallade "olovliga trakteringar". Då bönder sågs som per definition brickor i andras (socialt överordnades, främmande makters) politiska spel snarare än aktörer i egen rätt, var det i adelns ögon farligt när de började umgås på detta sätt. När man bjöd dem kunde de ju inte nödvändigtvis bjuda tillbaka, vilket gjorde dem sårbara i ett samhälle där en gåvologik av typen *do ut des* fortfarande var stark. Bondeståndet tvingade som en konsekvens sina ledamöter att dricka tillsammans för att undvika oönskat inflytande utifrån. Konflikterna kring böndernas trakteringar var dock ett övergåen-

de fenomen, menar Sennefelt. Framåt 1760-talet hade det blivit accepterat att även bönder kunde göra anspråk på att vara en form av medborgare, och det ansågs därför inte längre som en omstörtande verksamhet att de också umgicks på bjudningar av det slag som sedan länge varit en viktig arena för de högre ståndens politiska umgänge.

Sennefelt observerar alltså en utveckling av ökat deltagande i det politiska spelet bland allt bredare grupper i samhället. Hon drar här nytta av sin tidigare studie av bondeståndets politiska agerande i avhandlingen om dalupproret. Parallellt med en utveckling av bredare deltagande observerar hon dock "en ökad iver att definiera ut" vissa grupper från den politiska sfären. I synnerhet utvecklades detta så att medan män ur bredare grupper kunde inbegripas i ett medborgarbegrepp, definierades kvinnor ut ur det politiska. Kvinnor som på något sätt blandade sig i politiken fick genast se sin sexuella heder ifrågasatt.

Några kritiska synpunkter bör nämnas och de rör de teoretiska grunderna för boken. I begreppsligt hänseende ligger fokus i *Politikens hjärta* på Stockholm som politisk plats, där politiken ägde rum, och på *manlighet*, de till stor del kroppsliga egenskaper som krävdes av en politisk aktör, såsom ett patriotiskt "hjärta". Begreppen manlighet och rum behandlas följaktligen i ett inledande avsnitt på en högre abstraktionsnivå och i förhållande till tidigare forskning och teoribildning. Denna begreppsutredning innehåller en del oklarheter, men genomförandet, analysen av Stockholm som arena för politikens vardag, är, vilket jag hoppas har framgått, mycket givande. Problemet med de två analytiska begreppen "manlighet" och "rum" är möjligen att de ligger så nära vårt vardagliga språkbruk och att de var så grundläggande kategorier i det politiska tänkandet att belysningen av dem ibland framstår som ett insparkande av redan öppna dörrar. Sennefelt skriver till exempel att den frihetstida politiken var "maskuliniserad" och "att det [blev]

allt mera självklart att den som skulle utöva politiken bara kunde vara av manligt kön.” (s. 14) Läsaren frågar sig genast om detta innebär att politiken *inte* var en manlig domän under det föregående enväldet, eller att politiskt aktiva kvinnor skulle ha varit en naturlig del i 1600-talets samhälle? Underligt nog menar författaren emellertid att hon inte haft för avsikt att undersöka en förändring över tid. Hon bygger här på tidigare forskning, som kanske hade kunnat problematiseras. Sennefelt har dessa oklarheter till trots mycket att säga om den politiske mannen och hans förändringar. I själva verket ligger bokens styrka i just det faktum att författaren så noggrant studerat politiskt handlande och värderingen därav av män ur alla stånd.

Andreas Hellerstedt

Torgrim Sørnes, *Uten nåde: de henrettede i Norge 1783–1814* (Oslo: Schibsted forlag, 2011). 341 s.

Torgrim Sørnes er lege og har tidligere skrevet *Ondskap*, en bok om de som ble henrettet i Norge mellom 1815 og 1876. *Uten nåde* er en tilsvarende serie studier av forbrytelser, rettsaker og henrettelser fra en foregående periode. Boken er basert på et imponerende kildearbeid og har både kildeappendiks og et opplysende, detaljert personregister.

Dette gjør *Uten nåde* til en slags bok om historie, men den er vanskelig å sjangerbestemme helt. Det mest presise er kanskje å si at den hører hjemme i en sjanger som så langt først og fremst er engelsk: Dette er *true crime*, faktabasert, blodig underholdningslitteratur uten store pretensjoner om å sette stoffet inn i noen videre sammenheng. Hvis vi lar det være bestemmelsen, er det også lett å si at dette kanskje kan sies å være en vellykket bok, med en tydelig stil, variasjon i sakene og man-

ge ubehagelige detaljer. Betrakter vi den som en bok om historie i videre forstand blir den svært vanskelig å forholde seg til. Den er svulstig med en hang til melodrama, den er ytterst uklar i sitt samfunnssyn, og det er ikke enkelt å se hva slags lærdom vi kan hente ut av den. Det virkelig problematiske handler imidlertid ikke om stil eller kunnskap, men om etikk.

Boken åpner med ikke mindre enn et sitat fra Johannes' åpenbaring (6,8) og slår deretter fast at "Klokken 9 om morgenen den 8. juni 1783 ble den moderne verden født" (s. 9). Dette er tidspunktet for et enormt vulkanutbrudd på Island, med gasser, nedfall og askeskyer som "skulle gi verden i sin alminnelighet, og Europa i sin særdeleshed, ti sammenhengende år med ekstremvær. I klimaforverringens fotspor fulgte sult og død; etter hungeren kom politiske omveltninger. Revolusjoner førte til krig. Krigene vokste i omfang inntil de omfattet hele kloden. Millioner ble drept" (s. 10).

Det tas hardt i. Men vi er fort ute av denne nokså aparte globale reduksjonismen ("[d]et uberegnelige klimaet utløste i 1789 den franske revolusjon") og tilbake i Norge, der forholdene var spesielt ille, selv i dette store perspektivet: "De tre apokalyptiske rytterne pest, sult og død red i galopp over det frosne landet. Kun krig manglet. Men den mangelen skulle snart bøtes på" (s. 10). Etter en kort ekskurs om Storøfsen og Napoleonskrigens virkninger kommer så Sørnes til forbindelsen mellom vulkanutbruddet og hans 26 norske henrettelser: "Under slike forhold skulle man tro at det pressede folk sto sammen. Så ser imidlertid ikke ut til å ha skjedd. Kampen mellom forbryterne og samfunnet fortsatte mens nasjonen drev mot avgrunnen" (s. 11).

Om ikke annet, er bildet av Norges historie frem til og med 1814 som en nasjons drift mot avgrunnen friskt og uvanlig. For øvrig er resonnementet søkt og rart: Fanten "forbryterne" som en gruppe som allerede i utgangspunktet sto utenfor "samfunnet" og kjempet mot det i en verden som plutselig var